

Uluslararası Ayasofya Sempozyumu Bildiriler Kitabı

Proceedings of the International

HAGIA SOPHIA SYMPOSIUM

(24-25 September/Eylül 2020)

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Proceedings of the International
HAGIA SOPHIA SYMPOSIUM

24-25 September 2020

Uluslararası Ayasofya Sempozyumu
Bildiriler Kitabı

24-25 Eylül 2020

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF UNIVERSITY PUBLICATIONS: 41
PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL HAGIA SOPHIA SYMPOSIUM

Editors: Assoc. Prof. Dr. Hasan Fırat Diker, Assoc. Prof. Dr. Mine Esmer, Res. Assist. Mesut Dural

e-ISBN 978-605-2386-25-5

Fatih Sultan Mehmet Vakif University Publications

Zeyrek Mahallesi Büyükkaraman Cad. No: 53 Fatih / İstanbul

Tel: 0212 521 81 00

Fax: 0212 521 84 84

Web: www.fsm.edu.tr

E-Mail: yayinevi@fsm.edu.tr

Publisher's Certificate No: 47914

Istanbul, December, 2020

Publishing Manager: Asude Tavus

Design: Zeynep Küçüker

Fatih Sultan Mehmet Vakif University Library CIP

Proceedings of the International Hagia Sophia Symposium/

editors Hasan Fırat Diker, Mine Esmer, Mesut Dural –

Istanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakif University

Publications, 2020.

950 p. ; 24 cm. – (Fatih Sultan Mehmet Vakif University

Publications; 41)

e-ISBN 978-605-2386-25-5

1. Hagia Sophia -- Congress

I. Diker, Hasan Fırat II. Esmer, Mine III. Dural, Mesut

NA5870.A9/P76 2020

726.0956226/PRO 2020

Copyright © Fatih Sultan Mehmet Vakif University, 2020

*The papers published in the proceedings of “**Proceedings of the International Hagia Sophia Symposium**” are under scientific and legal responsibility of their authors. All rights are reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted, in whole or in part. Can be used as a source by proper citation.*

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI: 41
ULUSLARARASI AYASOFYA SEMPOZYUMU BİLDİRİLER KİTABI

Editörler: Doç. Dr. Hasan Fırat Diker, Doç. Dr. Mine Esmer, Arş. Gör. Mesut Dural

e-ISBN 978-605-2386-25-5

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları

Zeyrek Mahallesi Büyükkaraman Cad. No: 53 Fatih / İstanbul

Tel: 0212 521 81 00

Faks: 0212 521 84 84

Web: www.fsm.edu.tr

E-Posta: yayinevi@fsm.edu.tr

Yayınevi Sertifika No: 47914

İstanbul, Aralık, 2020

Genel Yayın Yönetmeni: Asude Tavus

Tasarım: Zeynep Küçüker

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Kütüphanesi CIP

Uluslararası Ayasofya Sempozyumu Bildiriler Kitabı /

editörler Hasan Fırat Diker, Mine Esmer, Mesut Dural –

İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Yayınları, 2020.

950 s. ; 24 cm. – (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Yayınları; 41)

e-ISBN 978-605-2386-25-5

1. Ayasofya -- Kongreler

I. Diker, Hasan Fırat II. Esmer, Mine III. Dural, Mesut

NA5870.A9/P76 2020

726.0956226/PRO 2020

Copyright © Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2020

“Uluslararası Ayasofya Sempozyumu Bildiriler Kitabı” kitabında yayımlanan yazıların yasal ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Kitabın yayın hakkı Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'ne aittir. Kitabın hiçbir bölümü yayıncının izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi, kayıt yöntemiyle veya başka bir yöntemle çoğaltılamaz, bir veri muhafaza sisteminde saklanamaz veya iletilemez. Kaynak göstermek kaydıyla alıntı yapılabilir.

AYASOFYA CAMİİ SULTAN TÜRBELERİ ÇİFT CİDARLI KUBBELERİ

Aras Neftçi

(Doç. Dr./İstanbul Teknik Üniversitesi)

707

Özet

Ayasofya Camii'nin muhteşem ana kubbesinin etrafında Bizans ve Osmanlı dönemine ait farklı boyut ve mimari tasarıma sahip kubbeler yükselmektedir.

Osmanlı Döneminde yüksek dini bir makama sahip olan Ayasofya'nın hemen yanına hanedan türbeleri inşa edilmiştir. Osmanlı devri türbe mimarisi içinde önemli bir yere sahip olan bu abide türbeler klasik dönem Osmanlı mimarisi özelliğini yansıtmaktadır.

Türbeye dönüştürülen Vaftizhane hariç, II. Selim Türbesi (inşa tarihi: 1576-77), III. Murad Türbesi (İnşa tarihi:1599), III. Mehmet Türbesi (inşa tarihi:1609) ve Şehzadeler Türbesi bu çalışmanın araştırma konusudur.

Selçuklular'dan başlayarak Osmanlı dönemi mimarisinde gelişerek yerini alan çift cidarlı kubbe geleneğinin başlıca uygulamalarını adı geçen türbelerde görmekteyiz.

Mimar Sinan'ın bilinen ilk çift cidarlı kubbesi, Şehzade Camii'nin dört yarım kubbesinin köşelerinde bulunmaktadır, Süleymaniye Camii'nin mihrap ekseninin sağ ve solunda bulunan beş adet kubbenin ikinci ve dördüncü kubbeleri de bu yöntemle inşa edilmiştir.

Mimar Sinan döneminde çift cidarlı kubbesi olan türbelerde, iç ve dış kubbe arasındaki boşluğun aydınlatılması için pencereler yerleştirilmiştir. Bilinen ilk uygulamayı Kanuni Sultan Süleyman Türbesi'nde görmekteyiz (inşa tarihi: 1566-67). Çokgen plana sahip olan yukarıda adı geçen türbelerin ortak özelliği, iç hacimde orta mekânın bir seri sütunla çevrilmiş olmasıdır. Diğer ortak özellik ise türbe giriş kapısının iç tarafında bulunan bir kapıdan döner merdivenle giriş kapısının üzerindeki balkona çıkılması ve bir geçitten iki kubbe arasındaki galeriye girilmesidir.

Abide eserlerde kubbelerin çift cidarlı olarak inşa edilmelerinin amaçlarından biri, yapının dış görünüm olarak şehir silueti içindeki genel görünümü açısından çevresindeki mimari eserlerle uyumunun sağlanmasıdır. Bir diğer amacı da kubbenin içten görünümünü düzenlemektir. Yüksek olan dış kubbe içten görünen kubbe olsaydı içeriden bakıldığında karanlık ve derin bir etkiye sahip olurdu.

Anahtar Kelimeler: Ayasofya Cami, Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi, Türbeler, Çift Cidarlı Kubbeler, Mimar Sinan

DOUBLE-SHELLED DOMES OF HAGIA SOPHIA MOSQUE'S SULTAN TOMBS

Abstract

The spectacular dome of the Hagia Sophia is surrounded by Byzantine and Ottoman era domes of different sizes and architectural designs. The design of these domes varies in accordance with different periods and they present diverse opinions and designs.

The oldest tomb with this double-shelled dome tradition is the Gümbedi Kâbus in Gurgan. Its cylindrical body rises up to 53 m, it's covered with a pointed spire at the outside and with a dome inside. This dome structure has developed at the mosques tombs in Turkestan and Iran lands, later it became widespread in Anatolia with the Seljuks.

During the Ottoman era dynastic tombs were built next to Hagia Sophia for it had a high religious value. These monumental tombs are significant among Ottoman era tomb architecture and they reflect classical Ottoman architectural features. Sinan the Architect has improved the most unique samples of the tomb architecture tradition, which Turks have brought to these lands during their long journey throughout history, and this continued until the last period of the Ottoman era.

Tombs of Selim II (built in 1576-77), Murad III (built in 1599), Mehmet III (built in 1609), and Şehzadeler (Princes) are the research subjects of this study. Their mutual feature is that all of them have double-shelled domes. Today the space between the two shells of the Murad III and Mehmet III tombs is easily accessible. On the other hand it is impossible to enter the same space at the Selim II and Şehzadeler (Princes) tombs. The double-shelled dome built by Sinan the Architect for Selim II Tomb was repeated at the nearby tombs as if it was a tradition or a rule.

The double-shelled dome technique, which has started to develop at the Central Asian and Iran lands, was brought to Anatolia by the Seljuks. Starting with Seljuks and improving with Ottoman era architecture, main samples of this double-shelled dome tradition can be seen among Seljuk and Ottoman tombs, and similar practices were executed at the mosques too.

The primary reason behind building double-shelled domes on the monumental structures is creating a cadenced outer image with the city silhouette or the other surrounding architectural monuments. As for the other reason, it's to design the inner façade of the dome in accordance with the architectural ratios of the interior so it pleases the eye. If the outer dome, which is higher in height, was also seen from the interior it would have created a dark and deep effect.

In his buildings Sinan has used domes of varying types and sizes. They all are similarly engineered successfully for their period. It was possible to build such double-shelled domes with spaces between them by the equipment of forged iron at the structures of 16th century architecture. In the interior the iron equipment is visible at the window spaces and on some parts of the walls. The main feature of the double-shelled domes of this period is the accessibility of the space between the domes. Lighting of the interior was provided by the arched windows facing different directions on the dome.

The first known double-shelled dome of Sinan the Architect is at the Şehzade Mosque, on the corners of the four semidomes. The space between the domes here opens to the outside by a hole on the outer dome. Looking through this hole, the space between the domes and the cylindrical apex stone of the inner dome can be seen.

Second and fourth of the five domes on the right and left axis of the Süleymaniye Mosque's mihrab were built with this method. Entrance to the inside of these domes and climbing to the top of the lower dome is provided by a small door.

Sinan has built two tombs with the double-shelled dome system. They are different in their plans (Tombs of Kanuni Sultan Süleyman and Selim II). In the Turkish

architecture, for lighting windows were added on the double-shelled domes of the tombs.

A distinctive feature of the Hagia Sophia tombs, having different plans and the central part of the interiors are surrounded by a single line of columns. This arrangement makes it possible to design the double-shelled dome with accessible spaces. Another mutual feature is that it's possible to climb up to the balcony over the portal by a stairway opening through a door inside the portal, and entering the gallery between the two dome shells through a pass from this balcony. The inner and outer domes of the tombs are both spherical.

Tomb of Kanuni Sultan Süleyman (built in 1566). This double-shelled dome exhibits a new design tendency in the Ottoman architecture. Ventilation is provided by a fretwork on the top of the inner dome, and the cylindrical apex stone is clearly visible in the centre. This fretwork system was also found at the Haseki Hürrem Tomb, which was built earlier than the Kanuni Tomb. The outer dome of the Kanuni Tomb is supported by ribbed shores. This innovation is unique to this tomb. A circular stairway on the inner left side of the main entrance provides the accession to the space between the two shells of this kind of a dome. This type of accession system was repeated at the tombs built in later years, where the space is accessible.

The Tomb of Selim II has a square ground plan with bevelled outer corners. The inner dome is supported by 8 marble columns from the inside. The quarter dome over the stairway leads to the window opening, and from here access is provided to the lead layer of the dome. Because the doorway was closed at the transition zone (Transition Zone: The area consisting of the transition elements to the dome, between the walls and the dome of a building) of this tomb, the space between the shells cannot be entered anymore. By the 8 windows on the outer shell, the space in between is lightened. A cylindrical apex stone is placed on top of the inner dome (information on this tomb was gathered by people who formerly were able to enter the space in between).

The Tomb of Murat III has a 6 sided plan. In the interior the inner dome is supported by 6 columns. The Sultan Murat III and his relatives are buried under the central part. On the outer dome three windows facing north lightens the space in between.

Eight columns support the main dome of the Mehmet III Tomb, which has an octagonal plan. From a circular stairway on the left side of the interior, accession is provided to the balcony and from there to the northern window on the outer dome which opens to outside, and from here down under this window it is possible to

enter the space in between. Similar windows are placed on the southern and south-western walls. There is a hole with the apex stone, right on the centre of the inner face of the outer dome's visible inner face. Four circular holes are evenly placed around the apex stone.

The Tomb of Şehzadeler (Princes) is adjacent to the Tomb of Murat III, and has a square plan even though it has 8 outer façades. The interior has a baldaquin schema. The inner dome is supported by four pillars integrated with the walls on the ground level.

Keywords: Hagia Sophia Mosque, Classical Period Ottoman Architecture, Tombs, Double-Shelled Domes, Architect Sinan

AYASOFYA CAMİİ SULTAN TÜRBELERİ ÇİFT CİDARLI KUBBELERİ

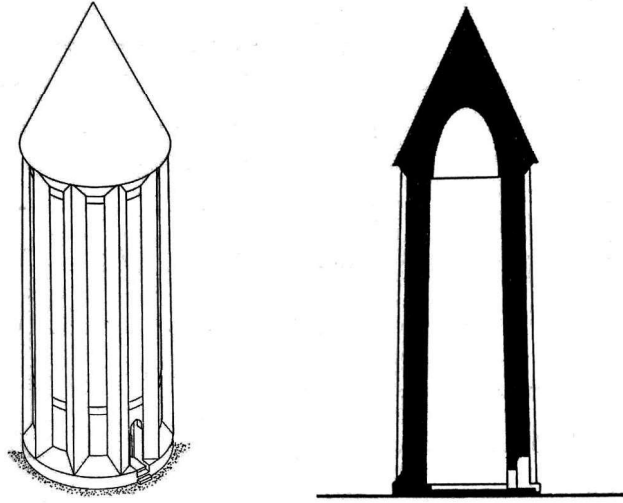
Osmanlı Devleti kendisinden önce kurulmuş olan İslam ve Türk devletlerinin birçok geleneğini devralmış ve geliştirerek sürdürmüştür, benzer gelişmeleri mimaride de görmekteyiz. Tasarım ve yapım tekniğine sahip çeşitli yapıları inşa etmişlerdir, devletin hâkim ve yöneticileri için türbe yapmak bu mimari geleneğin bariz örneklerindedir.

Ayasofya Camii Bizans ve Osmanlı döneminde dini bakımdan yüksek bir makama sahipti. Bundan dolayı Caminin çevresinde çeşitli işlevleri olan binalar yapmış, haziresinde ise Sultanlar için türbeler inşa etmişlerdir. Osmanlı Devri türbe mimarisi içinde önemli yeri olan bu abideler, Klasik Dönem Osmanlı mimarisi özelliğini yansıtmaktadır. Mimar Sinan, Türkler'in uzun yolculukları sırasında bu topraklara taşıdıkları türbe mimarisi geleneğini farklı ve değişik bir mimari tasarımla bir üst seviyeye taşımıştır.

İslam mimarisinde mezar anıt olarak bilinen en eski örnek, 862 tarihli Abbasilere ait kare planlı ve kubbeyle örtülü Samarra (Irak) şehrinde bulunan Kubbet'üs Suleybiye türbesidir. İslam medeniyetinin mezar mimarisi ile tanışması Türkler ile olmuştur. Türklerde var olan ölü gömme geleneği M.Ö. VI. ve IV. yüzyıllarda kurganlarda rastlanmaktadır¹, XI. Yüzyılda Anadolu Türk mimarisinin en çok etkileşimde olduğu, İran ve Azerbaycan da kule mezarlar karşımıza çıkar. Türbelerde çift cidarlı kubbe geleneğine sahip olan bu mezarların

1 Orhan C. Tuncer, *Anadolu Selçuklu Kümbetleri*, (Ankara: 1986), c.1, s.366.

en eskisi Curcan Eyaleti'nde bulunan 1006 tarihli "Günbed-i Kabus" anıt mezarıdır, 55 m.'lik silindir gövdesiyle yükselir (Şekil. 1), üzeri sivri külah ile örtülüdür, içi ise yüksek bir kubbe ile örtülüdür². Mimarlık tarihinde önemli yere sahip olan ve 1302-1312 yılları arasında inşa edilen Olcaytu Türbesi'nde iç kubbe daha ince olan dıştaki tuğla kabuğu kaburgalarla taşımaktadır³.

Şekil 1: "Günbed-i Kabus", Aksonometrik perspektif ve Kesit.
(Mohammad Mahdi Oqabi, Pjoheshgah Farhangi wa
Hohonari Islami, Tahran, (1997), s. 83).

Türkistan ve İran coğrafyasında çift cidarlı kubbe yapım üslubu Cami ve Türbelerde zamanla gelişerek Selçuklular ile birlikte Anadolu'ya gelmiştir.

Abide eserlerde kubbelerin çift cidarlı olarak inşa edilmelerinin amaçlarından biri, yapının dış görünüm olarak şehir silüeti içindeki genel görünümüyle veya çevresindeki mimari eserlerle uyumunun sağlanmasıdır. Diğer amaç ise; kubbenin içten görünümünü mimari

2 *Mausolean Monuments: An Encyclopedia Of The Iranian Historical Monuments In Islamic Era/2*, ed.: Mohammad Mahdi Oqabi, (Tahran: Pjoheshgah Farhangi wa Hohonari Islami, 1997), s. 548.

3 Gholamreza Naima, *Iran's Architectural Evolution, Volume 1*, Tahran, 1394, s. 394.

oranlara göre göze hoş görünecek şekilde düzenlemektir. Yüksek olan dış kubbe içten görünen kubbe olarak tasarlansaydı, içeriden bakıldığında karanlık ve derin bir etkiye sahip olurdu. İç kubbe ahşap veya hava şartlarından etkilenebilen malzemeden yapılmış ise (ahşap, alçı ve benzeri) dış kubbe dayanıklı bir malzemeden yapılarak iç örtüyü korur.

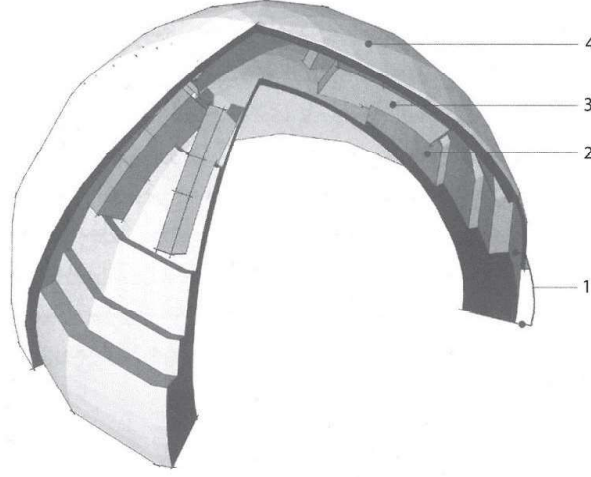
Çift cidarlı kubbenin yapılmasının diğer amacı ise; hem iç kubbenin kabuğunu hava şartlarına karşı koruyarak karşı dayanımını arttırmak hem de daha hafif bir yüksek kubbe inşa etmektir.

Başka bir 12. Yüzyıl örneğinde, Floransa'daki "San Giovanni" vaftizhanesinde içten görünen kubbeyle dıştan görünen kubbenin desteklenmesi aralarındaki beşik tonozlarla sağlanmıştır. Çift cidarlı kubbelerin ilerlemiş bir örneği de Floransa Katedrali'dir. Bu sistem, başta belirtilen havaya karşı bir direnç ve daha görkemli bir görünüm sağlamıştır. Aynı zamanda bu yapı tekniği kubbeyi hafifletmiştir. İki cidar arasındaki destek sağlayan kaburgalar dolaşıma da imkân veren yollar barındırır. Roma'daki San Pietro Katedrali'nin kubbesi çift cidarlı kubbenin bir diğer örneğidir. Emevi Devleti dönemi mimarisinde ise çift cidarlı kubbe örneğini Kubbet'üs Sahra ve Şam Ulu Camii'nde görmekteyiz⁴.

İran ve Türkistan coğrafyası Türbe formlarının Anadolu Türbe mimarisinin temelini teşkil etmektedir. İran'da Kümbet olarak başlayan ve zamanla gelişen mezar mimarisi Anadolu'da türbe ile son şeklini almıştır. Kümbet, silindirik veya çokgen planlı bir gövde üzerine oturan ve dıştan konik veya sivri bir külahla örtülmüş mezar yapısıdır. İki katlı olarak inşa edilmiş olan bu mezar yapısı üst katına basamaklarla çıkılır, mumyalık veya mezar odası (kripta) kısmı ise zemin altında bulunur. Kümbet örtü sistemi, dıştan külah içten ise kubbeli olarak çift cidarlı yapılmıştır. Türbe ise ölünün doğrudan toprağa gömüldüğü ve üzeri genellikle kubbe ile örtülüdür⁵.

4 Rowland J. Mainstone, *Developments In Structural Form*, (Middlesex: Penguin Books, 1975), s.125.

5 M. Oluş Arık, "Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri, Anatolia, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Sayı 11, 1967, S. 57-58.

Şekil 2: İran Mimarisinde Çift Cidarlı Kubbe Yapım Tekniğiyle İlgili Ayrıntılar. (Gholamreza Naima, Iran's Architectural Evolution, Volume 2, (1394), s. 460).

1. çift cidarlı kubbelerde dış ve iç cidar arasındaki birleşme yeri, 2. İç kubbe, 3. Sanduka (tek sıra tuğla ile kubbenin iki cidar arasında destekleyici eleman), 4. Dış kubbe.

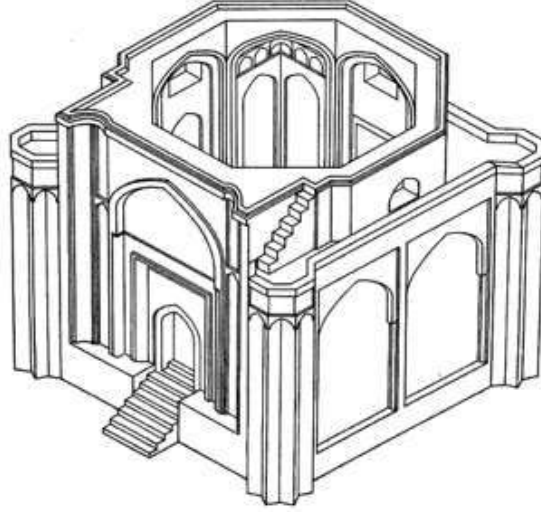
İran'ın Hemedan şehrinde bulunan Gunbad-i-Alayivan türbesi dıştaki kubbesi yıkılmış olduğundan günümüze ulaşmamıştır. Kare şeklinde hareketli bir plana sahiptir. Selçuklu Dönemi'nde inşa edildiğini ve İlhanlılar dönemine süslemeler ilave edildiği öngörülmekte olan yapının kubbesinin dış çeperine çıkış merdiveni bulunmaktadır ⁶. Osmanlı türbe mimarisinde bu çıkış duvar içinde bulunan döner bir merdivenle sağlanmaktadır (Şekil 3).

16. yüzyıl Osmanlı mimarisinde strüktür bakımında yenilikler başlar ve Türk mimarlığı yapım tekniği ve tasarımı açısından olgun mühendislik eserleri inşa edilir⁷. Osmanlı mimarlığında çift cidarlı kubbeler yarım küre şeklindedir ve İran çift cidarlı kubbelerinden farklı olarak içten destekler bulunmamaktadır, Demir donatılar (Gergi demiri, kenet ve benzeri demir aksam) Osmanlı 16. Yüzyıl yapılarında artmıştır, genelde bunlar Samako (bugünkü Bulgaristan) demir üretim merkezlerinden gelmekteydi. Aynı bölgeye yakın olan yerlerden (Tatarpazarı, Ertenbolu,

⁶ Gholamreza Naima, Iran's Architectural Evolution, Volume 1, (1394) s. 265.

⁷ Nafiz Çamlıbel, *Sinan Mimarlığında Yapı Strüktürünün Analitik İncelenmesi*, (İstanbul: Y.T.Ü. basım M.,1988) s. 14.

Sofya... v.b.) getirilen demir aksam binaların strüktür bakımından sağlam bir yapı haline gelmesi için donatı olarak kullanılmıştır⁸.

Şekil 3: Hemedan, “Gunbad-i-Alayivan” Türbesi.
(Gholamreza Naima, *Iran’s Architectural Evolution*,
Volume 1, Tahran, (1394), s. 265).

Mimaride, kare, daire veya çokgen (6, 8, 12... gen) mekânı örtmek üzere uygulanmıştır, kare plana sahip bir yapının köşelerinden kubbeye mimari geçiş sistemi İran’da tromp, Roma ve Bizans’ta pandantif, Anadolu Selçuklu’da, tromp veya Türk üçgeni ile sağlanmıştır. İslam dönemi mimarisinde mukarnas geçiş elemanı kullanılmıştır.

Mimar Sinan, Osmanlı mimarisine yeni tasarım anlayışı, strüktürüne ve malzeme kullanımına yenilikler getirmiştir, aynı gelişmeleri devrinde yapmış olduğu türbe mimarisinde görmekteyiz. Mimar Sinan’ın inşa ettiği türbeler hakkında ayrıntılı bilgilere “Osmanlı Hanedan Türbeleri” kitabında ulaşılabilir⁹.

⁸ Gülsün Tanyeli, *Hiçbir Mimar Böyle Kâr Etmemiştir: Osmanlı İnşaat Teknolojisi Tarihi*, (İstanbul: Akın Nalça Kitapları, 2017), s. 73.

⁹ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hânedan Türbeleri*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2017), s. 485.

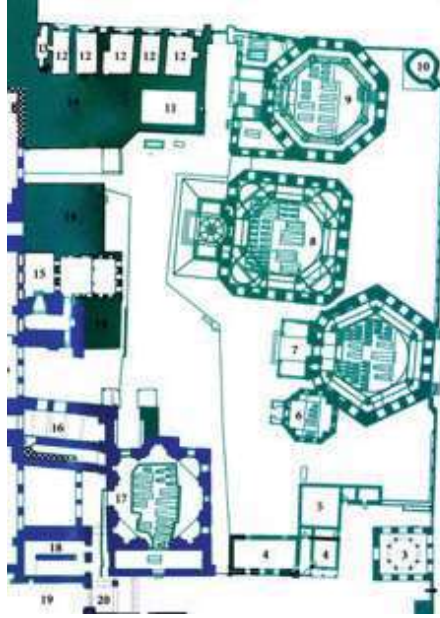
Osmanlı dönemi kubbeleri kalıpsız örülen yarım küre şeklindedir. İç mekânı örtmek için çift örtü sistemine rastlanmaktadır, ahşap, taş veya tuğladan inşa edilen bu örtüler çok farklı yerlerde görülmektedir¹⁰.

Ayasofya Camii haziresinde bulunan türbelerde çeşitli mimari plan tipi görülmekle birlikte kare, altıgen ve sekizgen plan kullanarak iç düzende sütunlar dizilerek çift cidarlı kubbeler desteklenmiştir. Sütunların bu düzeni iç mimariye zengin bir görünüm kazandırmaktadır. Osmanlı türbelerinde çift cidarlı kubbesi olan ve iki kubbe arasında dolaşma imkânı olan ilk uygulama Kanuni Sultan Süleyman Türbesidir. Osmanlı Sultanları, Ayasofya yanında II. Selim'den itibaren gömülmeyi tercih ederek camiye ve temsil ettiği mimari sembolizme bir bağlılık temayülü arz etmektedirler. II. Selim'in Selimiye Camii'ne değil Ayasofya Camii yanına defnedilmesiyle birlikte bu eğilim kendisinden sonra gelen III. Murat, III. Mehmet, Şehzadeler ve vaftizhaneye defnedilen- I. Mustafa ve I. İbrahim tarafından da sürdürülmüş, adeta Ayasofya Camii külliye olarak hanedan türbeleriyle bir devlet ve hükümdarlık sembolüne dönüştürülmüştür (Şekil 5).

Şekil 4: Ayasofya Camii Vaziyet Planı.
(Planı Düzenleyen Y. Mimar Seda Özen Bilgili).

10 Gülsün Tanyeli, Kuzucular, Kani. “Osmanlı Mimarlığında Çift Örtü Sistemi,” *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı 'Uluslarüstü Bir Miras'*, ed.: Nur Akın, Afife Batur, Selçuk Batur, (İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1999), s:106-111.

Şekil 5: Ayasofya Camii Osmanlı döneminde inşa edilen Türbeler. (no: 6 (Şehzadeler Türbesi), no: 7 (III. Murat Türbesi), no: 8 (II. Selim Türbesi), no: 9 (III. Mehmet Türbesi), no: 17 Vaftizhane(I. Mustafa ve I. İbrahim Türbesi), Planı Düzenleyen Y. Mimar Seda Özen Bilgili).

Şehzade Camii'nin köşelerinde bulunan kubbelerin iç hacmine girilmemektedir. Fakat bir yuvarlak delikten iç görünümü tespit etmek imkânı olmuştur, fotoğrafta görüldüğü gibi iç kubbenin tepesinde silindirik kilit taşı görünmektedir (Şekil 6.).

Şekil 6: Şehzade Camii köşelerinde buluna çift cidarlı kubbenin iç görünüşü. (Aras Neftçi, Mimar Sinan Dönemi Dini Yapılarda Kubbe Örtü Sistemleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Üni., 1991, s.8).

16. yüzyıl Osmanlı mimarisinde inşa edilen çift cidarlı kubbelerin iç boşluğu görülebilen örneklerini, Şehzade Camii'nin dört köşesinde bulunan kubbelerde görebiliriz. Süleymaniye Cami kible aksının sağ ve sol yan cenahları örten beşer adet kubbelerin ikinci ve dördüncü kubbeleri (Şekil 7), Hürrem Sultan Türbesi, Kanuni Sultan Süleyman ve Ayasofya Camii Türbeleri kubbeleridir. Süleymaniye Cami'nde yanlarında bulunan 2. ve 4. Kubbelerinin iki kabuk arasında alçak bir kapıdan girilir¹¹ (Şekil 8).

Şekil 7: Süleymaniye Camii çift cidarlı kubbelerinin dış görünüşü ve kubbe iç hacmine giriş kapısı.

Şekil 8: Süleymaniye Camii çift cidarlı kubbenin iç hacmin görünüşü.

11 Aras Neftçi, "Kubbe Ve Örtüde Dolaşım", *Bir Şaheser Süleymaniye Külliyesi*, (Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007), 1. Baskı, s.118-119.

KANUNI SULTAN SÜLEYMAN TÜRBESİ

Türbe mimarisinde tek defaya mahsus Kanuni Sultan Süleyman için tasarlanan dıştan revaklı türbe; Osmanlı mimarisinde farklı ve özgün bir yere sahiptir. Türbenin cephesine, eklenen dış revak yerine kademeli bir beden duvarıyla büyük yapı kitlesine piramidal yükseliş sağlanmıştır. Çift cidarlı kubbesi olan ve içine girilebilen ilk türbe örneğidir. Kubbe arasına giriş türbe kapısından girildikten sonra, sol tarafta bulunan kapıdan önce giriş kapısı üzerinde bulunan balkona ve oradan aynı merdivenle kubbe arası mekâna çıkılır. Mimar Sinan, Camilerin yanı sıra çift cidarlı kubbelerinin uygulamasını, Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim Sultanlarının yüksek mertebelerine layık olarak türbelerinde yapmıştır¹².

Kanuni Sultan Süleyman Türbesi'ndeki çift cidarlı kubbe Osmanlı mimarisine yeni tasarım eğilimlerini taşımaktadır (inşaat tarihi: 1566). Bu iç kubbenin tepesinde dört ajurlu bir şebekeyle havalandırma sağlanmakta ve silindirik kilit taşı merkezde bariz biçimde görülmektedir. Bu ajurlu sistemi Kanuni türbesinden önce inşa edilen Haseki Hürrem türbesinde de görmekteyiz. Kanuni Türbesi'nin dış kubbesi, içerisindeki kaburga şeklinde payandalar ile desteklenmiştir (Şekil 9). Bu yenilikler bir tek bu türbede görülmektedir. Bu tür kubbelerin ara boşluğuna girebilmek için, türbe içine girdikten sonra sol yanda bulunan bir kapıdan döner merdivenle iki cidar arasına çıkmak gerekir. Bu çıkış sistemi daha sonra inşa edilen ve cidarları arasına girilebilen türbelerde de tekrarlanmıştır (Şekil 10).

12 Gülru Necipoğlu, *Sinan Çağı*, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, 2017), s.313.

Şekil 9: Kanuni Sultan Süleyman çift cidarlı kubbesi iç görünüşü.

Şekil 10: Kanuni Sultan Süleyman çift cidarlı kubbesi içinden ayrıntılar: mazgal(iç kubbeyi aydınlatmak için pencere), kilittaş ve ajurlar.

II. SELİM TÜRBESİ

Türbe, Mimar Sinan tarafından yapılan özgün bir tasarıma sahiptir (inşa tarihi: 1576-77), kare planlıdır ve içinde sekiz sütundan oluşan bir taşıyıcı sistem bulunmaktadır. Girişi kuzey tarafından olup geniş saçaklı

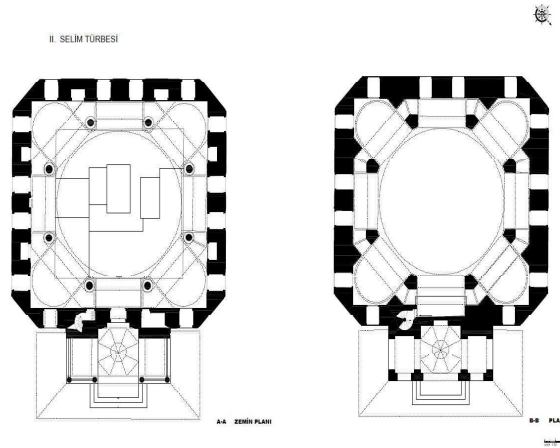
sundurması olan üç gözlü bir bölümü vardır. Giriş aksındaki bölümün üzerinde mukarnas geçişli sekiz köşeli bir kubbe bulunmaktadır. Bu hazirede bulunan türbelerin girişi Ayasofya Camii'ne bakan tarafta bulunmaktadır (Şekil 13).

İç hacimde girişten sonra orta mekânda sultan II. Selim ve yakınları medfundur. Sandukaların çevresinde, iç kubbeyi destekleyen mukarnas başlıklı sekiz sütun dizilmiştir. Türbenin dış köşeleri geniş (45 derecelik) bir paha sahip olup, köşelerine sütunçeler yerleştirilmiştir. Mimari düzen olarak türbenin taşıyıcı beden duvarları iki sıra pencereye sahip olup geçiş kesiminde¹³ bulunan çeyrek kubbeler (tromp) ve üçüncü sıra pencereler dizilmiştir. Plan düzeni olarak orta kubbe sekiz sütun (ayak) tarafından taşınması hasebiyle II. Selim'in yaptırdığı Selimiye Cami'nin düzenini andırmaktadır (Şekil 11)¹⁴. Geçiş kesiminde bulunan ve kare köşeden kubbeye geçişi sağlayan dört çeyrek kubbe ana kubbeye kemer, tonozvari düz tavan ve sütunları birbirine bağlayan kemerle birlikte çeyrek kubbe merkeze doğru uzunlamasına genişlik etkisi verir (Şekil 15). Çeyrek kubbelere eklenen ara geçiş hacminin aydınlatılması için dışarıya bakan iki adet pencere yerleştirilmiştir. Türbenin köşelerinde çeyrek kubbeye geçişler ise mukarnaslarla sağlanmıştır. Sütunlar türbenin beden duvarlarına bir tarafı dar diğer tarafı geniş bir kemerle bağlanmaktadır (Şekil 12). Aynı sütunlar birbirlerine demir gergi ve kemerlerle bağlanıyor. Bundan dolayı farklı bir geometrik düzene sahip mukarnaslı sütun başlığı tasarlanmıştır, başlıklar duvarlara demir gergiyle bağlanmaktadır. Sütun ve duvarı birbirine bağlayan geniş kemer geometrik tasarımından dolayı ana beden duvarla bağlanması bir mukarnas geçiş elemanı ile sağlanmıştır. Ana kubbeyi taşıyan kemerler sütun başlıklarına doğrudan oturmayıp başlığı duvara bağlayan kemerle birlikte yüksek bir geçiş elemanı etkisi vermektedir. Geçiş kesiminde çeyrek kubbelerle aynı hizada bulunan diğer dörtkenarda, dikdörtgen prizma görünümünde bir geçiş elemanı ile cephede ön yüzde üç ve yanlarda birer adet pencere ile iç mekân aydınlatılmıştır. Giriş kapısından girildikten sonra sol tarafta bir kapının

13 Afife Batur, "Osmanlı Camilerinde Geçiş Ögelerinin Evrimi, Mimar Sinan'ın Katkısı," *II. Uluslararası Türk-İslam Bilim Ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri*, (İstanbul: İTÜ Yayınları, 1986), s:209.

14 Ahmet Sezgin; Levent Geçkalan, "Akdeniz'de 'Spolia' Kullanımı Ve Teşhiri: Sinan Dönemindeki Osmanlı Mimarisi Ve Geç İtalyan Rönesans'ı Metinleri", *Sinan Ve Çağı*, (Kayseri: TMMOB Mimarlar Odası Kayseri Şubesi, 2011), s:217.

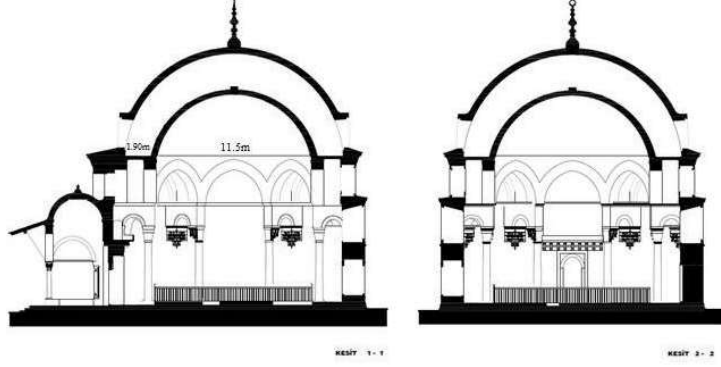
arkasından döner merdivenle kapı üzerindeki balkona (galeriye) çıkılır. Aynı merdiven döner şekilde çeyrek kubbelerin etrafında bulunan geçiş kesimine çıkarak kuzeye bakan yönde geçiş kesiminde bulunan ve balkonun üstüne gelen pencerelerin arka tarafına çıkılır oradan da bir geçitle geçiş kesiminin kurşun tabakasına çıkılır (Şekil 18), Bu tabakada buluna pencere ve tromplar Hulusi Güngör Hovanın Selimiye Camii'nin tabakarını (katmanlarını) anlatırken 4 tabakada buluna plan şemasıyla benzerlik göstermektedir¹⁵. “9.6.1967” tarihli İstanbul Rölöve ve Anıtlar Bürosu Şefliği'nden Eski Eserler Ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne ait fotoğrafta türbenin pencerelerinden bir küçük kapakla çift cidarlı kubbenin ara alanına giriliş kapısının fotoğrafı vardır (Şekil 16)¹⁶. Fakat yapılan onarımlarla bu pencereler yenilediği için iç hacme girilememektedir. O alana rölöve alınırken dış revzen sökülerek elimizdeki rölöve yapılmıştır. İki kubbe arasını aydınlatma amacıyla dış kubbeye sekiz adet pencere sekiz kenarın ortasına yerleştirilmiştir. II. Selim Türbesi çift cidarları arasına ait fotoğrafı türbenin rölövesi alınırken Y. Mimar Seda Özen Bilgili tarafından çekilmiştir (iç kubbe çapı 11,50 m.- dolaşım tabakası genişliği 1,90 m.). (şekil 17).

Şekil 11: II. Selim Türbesi Planlar. (“Atelye Mim Tasarım ve Yapım LTD. ŞTİ” Rölövelerinden işlenerek düzenlenmiştir).

15 Güngör, Hulusi. “The Dome In Sinan’s Work”. *Domes From Antiquity To The Present Proceedings of the IASS – MSU International Symposium (Türkiye, İstanbul, 1988)*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, 1988), s. 91.

16 Bu fotoğrafları Bana İletmiş Olan Hasan Fırat Diker’e teşekkür ederim.

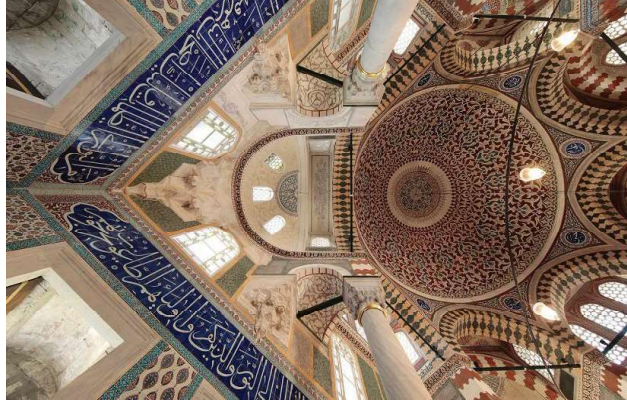
Şekil 12: II. Selim Türbesi Kesitler. (“Atelye Mim Tasarım ve Yapım LTD. ŞTİ” Röhlövelerinden işlenerek düzenlenmiştir).

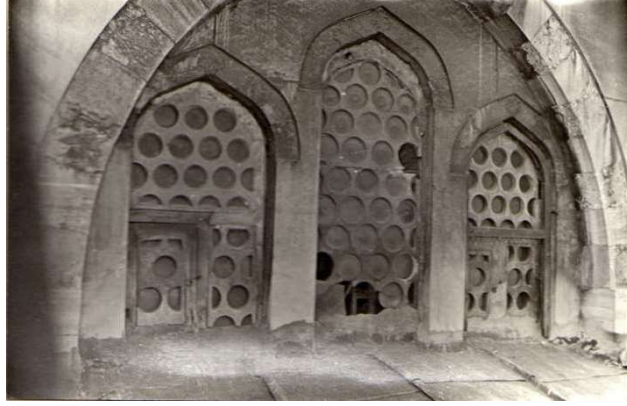
Şekil 13: II. Selim Türbesi Genel Görünüş.

Şekil 14: II. Selim Türbesi İç Görünüş.

Şekil 15: II. Selim Türbesi Kubbe ve Geçiş Sistemi.

Şekil 16: II. Selim Türbesi Kubbe Cidarları Arasına Giriş.
(Hasan Fırat Diker, *Ayasofya ve Onarımları*, İstanbul, (2016), s.183).

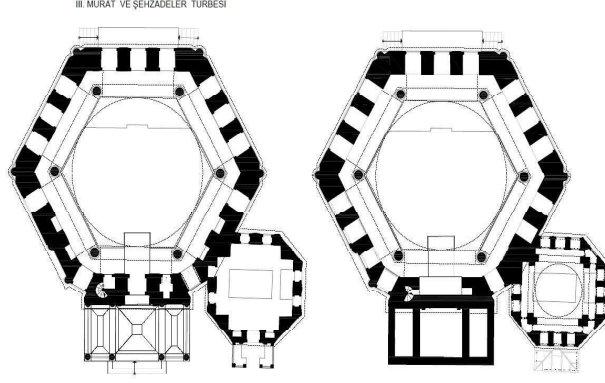
Şekil 17: II. Selim Türbesi Cidarlar Arası Görünüşü.

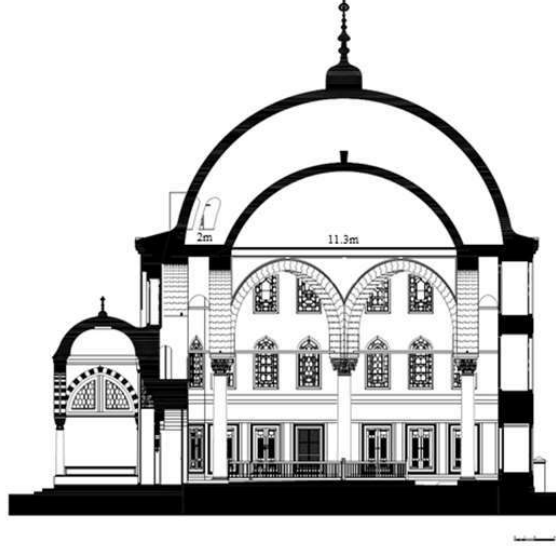
Şekil 18: II. Selim Türbesi Kubbe Geçiş Kesimi Pencere Boşluğu.

III. MURAT TÜRBESİ

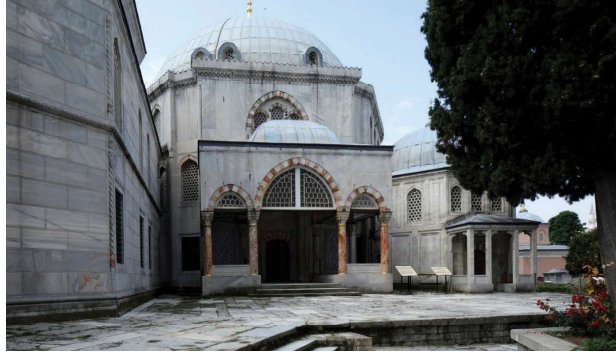
III. Murat Türbesinin güney batı yönünde bulunmaktadır (inşa tarihi: 1599) (Şekil 21). Altı kenarlı bir planı vardır (Şekil 19), iç mekânda 6 sütun dizisiyle birlikte merkezi kubbe taşınmaktadır. Orta hacimde padişah III. Murat ve yakınları medfundur. Sütunların başlığı mukarnaslı olup altıgen düzene sahip sütun düzeninin geometrik açısına göre şekil almıştır. Sütunların üst tabanında demir gergilerle birbirine bağlanmaktadır ve duvarlara da yine aynı yerden demir gergilerle bağlanmaktadır. Kubbeyi taşıyan kemerlerle dış beden duvarları arasındaki boşluk düz bir örtüyle geçilir. İki kubbe aralığına ve üst balkona çıkış ise bir döner merdiven ile sağlanmaktadır (Şekil 20). Geniş olmayan bir boşluktan iki kubbe arasındaki mekâna girilir (iç kubbe çapı 11,30 m. – dolaşım tabakası genişliği 2 m.). Dış kubbeye kuzey cepheye bakan yönde ajur tekniğiyle işlenmiş geometrik desenli üç adet pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerden birisi bu cephenin batı köşesinde, diğer ikisi bitişik olarak doğu köşesindedir. Pencerelerin kemer üzengisi seviyesinden geçen ve kubbeyi çevreleyen bir demir gergi hattı bulunur. İç kubbeye belli aralıklarla düşey dikdörtgen kesitli boşluklar iç kubbeye görülür, aynı boşluklar yuvarlak olarak dış kubbenin içinde de görülür (Şekil 24).

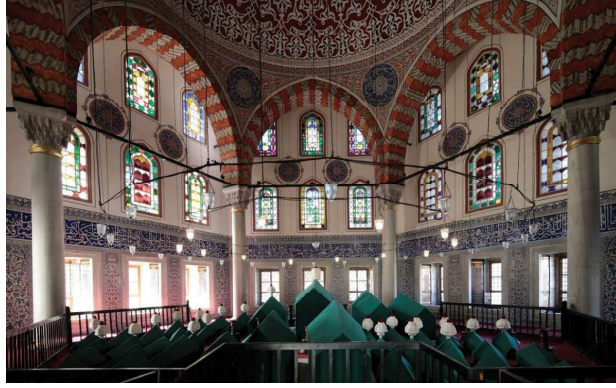
Şekil 19: III. Murat ve Şehzadeler Türbesi Planları.
(“Atelye Mim Tasarım ve Yapım LTD. ŞTİ” Rölövelerinden işlenerek düzenlenmiştir.)

Şekil 20: III. Murat Türbesi Kesit.
(“Atelye Mim Tasarım ve Yapım LTD. ŞTİ” Rölövelerinden işlenerek düzenlenmiştir.)

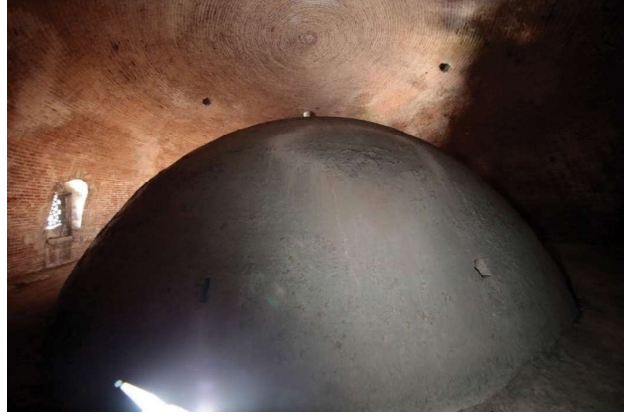
Şekil 21: III. Murat ve Şehzadeler Türbesi Dış Görünüm.

Şekil 22: III. Murat Türbesi İç Görünüm.

Şekil 23: III. Murat Türbesi İç Kubbe Görünümü.

Şekil 24: III. Mehmed Türbesi Kubbe Cidarları Arası Görünüm.

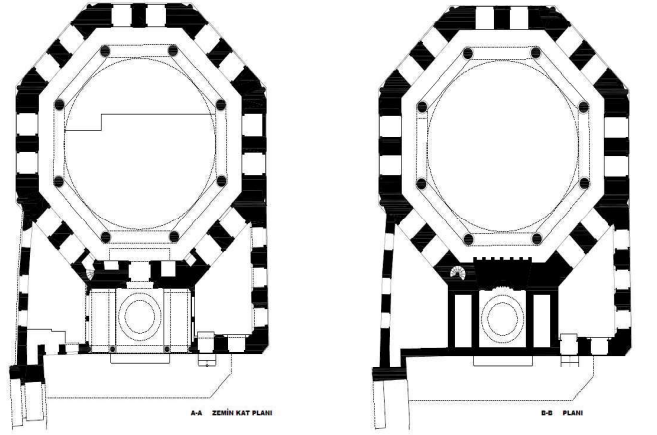

Şekil 25: III. Mehmed Türbesi Kubbe Cidarları Arasında Dışarıya Açılan Mermer Ajurlu Pencere.

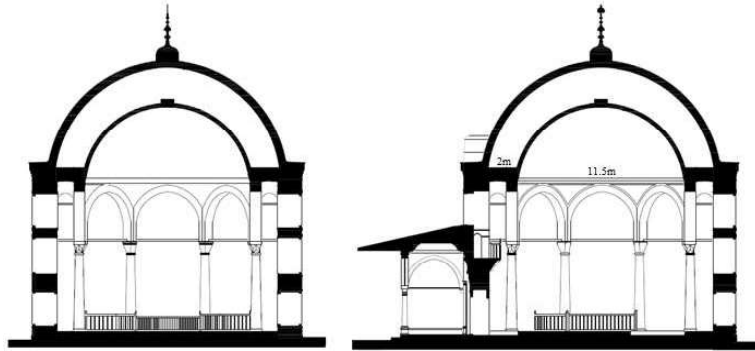
III. MEHMET TÜRBEŞİ

Sekiz köşeli plana sahip türbenin iç kubbesi sekiz sütun tarafından taşınmaktadır. Orta hacimde bulunan sandukaların çevresi sütunlar hizasından bir seviye yükseltilmiştir (inşa tarihi: 1608-09) (Şekil 26). Sütunlar baklava başlıklı olup üzengisi yüksek olan kemerlerle birbirine bağlanmaktadır. Sütunlar kubbenin taşıyıcı dış duvarına bir tarafı dar

bir tarafı geniş bir kemerle bağlanmaktadır. Sütun sisteminde sütun, üst tabanında bir sütunun üzerinde bulunan bahsettiğimiz küçük kemerden iki demir gergiyle taşıyıcı beden duvarına bağlanmaktadır. Ana giriş kapısından girildikten sonra sol tarafta bulunan bir döner merdivenle üst balkona ve oradan aynı merdivenle dış kubbenin kuzey yönündeki penceresi içinden ara boşluğa girilir (iç kubbe çapı 11,50 m. - dolaşım tabakası genişliği 2 m.). Doğu ve güney batı tarafındaki duvarlarda da benzer pencereler bulunmaktadır. İç kubbenin tepesinin tam ortasında içinde bir kilit taşının olduğu bir delik vardır (Şekil 33), benzer şekle sahip dört delik kilit taşının etrafına eşit aralıklarla dizilmiştir.

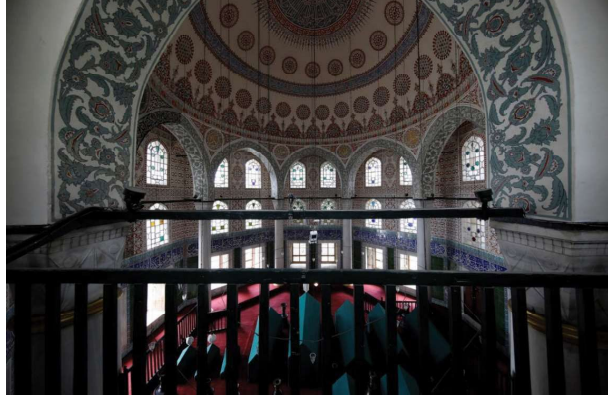
Şekil 26: III. Mehmet Türbesi Planlar. (“Atelye Mim Tasarım ve Yapım LTD. ŞTİ” Rölövelerinden işlenerek düzenlenmiştir).

Şekil 27: III. Mehmet Türbesi Kesitler. (“Atelye Mim Tasarım ve Yapım LTD. ŞTİ” Rölövelerinden işlenerek düzenlenmiştir).

Şekil 28: III. Mehmet Türbesi Dış Görünüşü.

Şekil 29: III. Mehmet Türbesi İç Görünüşü.

Şekil 30: III. Mehmed Türbesi İç ve Dış Kubbenin Oturduğu Kemerler ve Beden Duvarları.

Şekil 31: III. Mehmed Türbesi İç ve Dış Kubbenin Arasına çıkan merdiven.

Şekil 32: III. Mehmed Türbesi Kubbe Cidarları Arası Görünüşü.

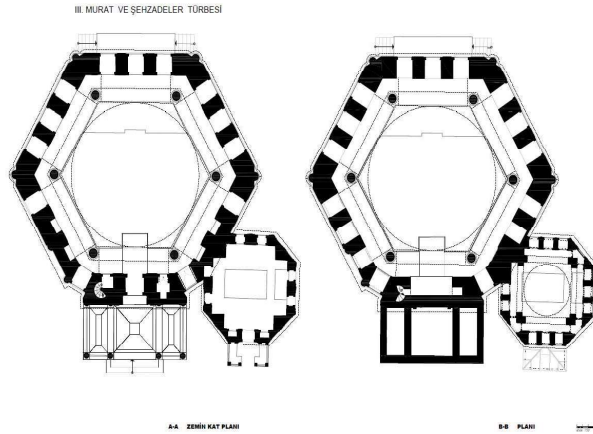
**Şekil 33: III. Mehmed Türbesi Kubbe Cidarları Arası
Dış Kubbenin içindeki delikler.**

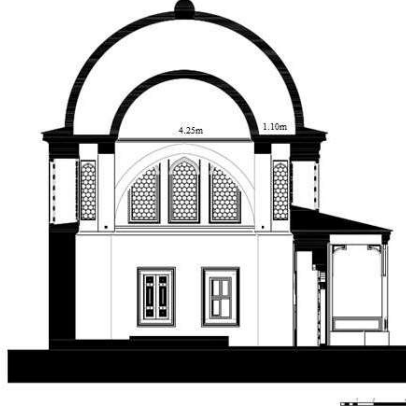
Şekil 34: III. Mehmed Türbesi İç Kubbe ve Dış Kubbeyi bağlayan Demir Gergiler.

ŞEHZADELER TÜRBESİ

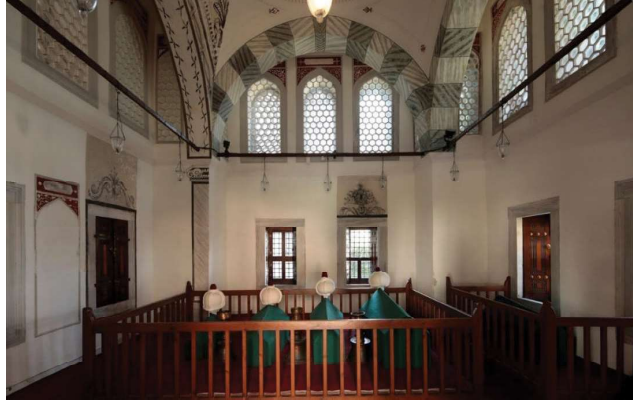
Şehzadeler türbesi III. Murat türbesine bitişik olup kare plana sahiptir, dıştan 8 kenarlı plan görünümündedir. İç mekânda baldaken plan şemasına sahiptir, yapının iç kubbesi zemin katta duvarla bütünleşmiş dört ayak tarafından taşınmaktadır, iki kubbe arasında giriş bulunmamaktadır. Fakat çift cidarlı kubbe olduğu rölöve alınırken anlaşılmıştır (iç kubbe çapı 4,25 m. - dolaşım tabakası genişliği 1,10 m. bu ölçü tahminidir).

Şekil 35: III. Murat ve Şehzadeler Türbesi Planı.
(“Atelye Mim Tasarım ve Yapım LTD. ŞTİ” Rölövelerinden işlenerek düzenlenmiştir).

Şekil 36: Şehzadeler Türbesi Kesiti. (“Atelye Mim Tasarım ve Yapım LTD. ŞTİ” Rölövelerinden işlenerek düzenlenmiştir).

Şekil 37: Şehzadeler Türbesi İç Görünüm.

Şekil 38: Şehzadeler Türbesi İç Kubbe Görünüm.

SONUÇ

Türkistan ve İran coğrafyasının çift cidarlı kubbe geleneği, Türkler tarafından Anadolu'ya mimari detaylarını geliştirerek taşınmıştır. Selçuklu'lar ve Osmanlı'lar kubbeyi örtü sistemi olarak kullanmışlar ve çağında en başarılı örnekleri inşa etmişlerdir. Mimar Sinan döneminde en başta kubbeler olmak üzere çift cidarlı kubbeler mühendislik bakımından zirveye ulaşmıştır, Şehzade ve Süleymaniye Camilerinde de içi görülebilen veya gezilebilen çift cidarlı kubbe uygulaması başlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman Türbesinde Mimar Sinan tasarımıyla bir döner merdivenle çift cidarlı kubbe arasına girilir, bu uygulama Asya mimarisinde çift cidarlı kubbe geleneğinde önemli bir aşamadır. Mimar Sinan benzer tasarımı II. Selim Türbesinde değişik bir tarzda sergilemiştir. III. Murat ve III. Mehmet Türbeleri, Kanuni Türbesiyle başlayan çift cidarlı kubbe örneğinin devamı olarak bizlere sunulmuş olup, Osmanlı mimarisinin sonra uygulanmayan nadide bir örneği olarak günümüze gelmiştir.